

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

5-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Qurbonova Marg'uba</i> O'ZBEK TILI VA TIL SIYOSATI: TARIXIY EVOLYUTSIYA VA ZAMONAVIY OMMALASHTIRISH VOSITALARI	13-15
<i>Polvanov Azim Kuchkarovich</i> AMIR TEMUR QO'SHINIDA HARBIY TA'MINOT VA ASKAR SAFARBARLIGINING MANBALARDA YORITILISHI	16-21
<i>Esnazarova Zulfiya Baltashovna</i> QORAQALPOQLARNING SHAHAR MADANIYATI (1873 – 1924)	22-27
<i>Axmedov Shaxzod Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDAGI YOSHLAR TASHKILOTLARI FAOLIYATI TARIXIDAN (1991 – 2017-yillar)	28-36
<i>Mamajonov Alisher, Alisherov Abduvohid</i> IKKINCHI JAHON URUSHI JANG MAYDONLARIDA ANDIJONLIK RAHBAR XODIMLARINING ISHTIROKI	37-43
<i>Mamasaidov Lutfillo Payzullo o'g'li</i> XALQ TA'LIMI SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA HAMKORLIK ALOQALARI	44-47
<i>Asadova Ra'no Baymanovna</i> INNOVATIVE APPROACHES TO URBAN PLANNING AND TOURISM INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN NEW UZBEKISTAN (CASE STUDY OF INDIA'S EXPERIENCE)	48-52
<i>Esanova Nilufar</i> 1991-2024 YILLARDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SANOAT SOHASIDA HAMKORLIGI: NATIJALAR VA ISTIQBOLLAR (HINDISTON VA XITOIY MAMLAKATLARI MISOLIDA)	53-56
<i>Abdug'aniyev Bekzod Abduvali o'g'li</i> O'ZBEK XONLIKLARI VA USMONLI DAVLATI HUKMDORI SULTON SULAYMON O'RTASIDAGI SIYOSIY ALOQALAR	57-64
<i>Xudoyberdiyev Axrorboy Nabi o'g'li</i> HUDUDIIY YONDASHUV ASOSIDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH: QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA	65-70
<i>Zokirjanov Mirzohid Shuxrat o'g'li</i> XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA BOKU NEFT SANOATINING ROSSIYA IQTISODIIY HAYOTIDA TUTGAN O'RNINI	71-74
<i>Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA TOSHG'UZOR-BOYSUN-QUMQO'RG'ON TEMIR YO'LINING QURILISHI VA UNING IJTIMOYIY-IQTISODIIY AHAMIYATI	75-80
<i>O'rmonov Husniddin Baxriddin o'g'li</i> ULUG' VATAN URUSHINING DASTLABKI YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI	81-88

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Urdushev Xamrakul, Sirojiddin Eshanqulov

MEVA-SABZAVOTCHILIK KLASSTERLARI:

EKSPORTGA YO'NALTIRILGAN RIVOJLANISH 89-98

Maxammadaliyeva Muslimaxon Sherali qizi

MOBIL ILOVALAR ORQALI XIZMAT KO'RSATISH:

QULAYLIKMI YOKI NAZORAT VOSITASIMI? 99-104

Xakkulov Akbar Uralovich

MARKAZIY BANK FOIZ SIYOSATINING BANKLARNING FOIZ RISKIGA TA'SIRI 105-111

Amonov Mehridin Oromiddinovich

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHDA RAHBARLIK USLUBI:

AVTOKRATIK RAHBARLAR 112-117

Ismoilova Dilfuza Ibodullayevna

HUDUDLARDA AHOLI SALOMATLIGINI TA'MINLANGANLIK DARAJASINI

BAHOLASH USULLARI VA MEZONLARI 118-125

Yangiboyev Rustam Berdiyarovich

TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI 126-131

Ollanazarov Bekmurod Davlatmurotovich

DXSH LOYIHALARIDA INVESTITSION KRAUDFANDING MODELIDAN

FOYDALANISH ORQALI INVESTITSION FAOLLIKNI OSHIRISH VA UNI TURISTIK

XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASIDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI 132-143

Eshqobilova Nigoraxon, Qurbonova Safiyabonu

DAVLAT BUDJETINING DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING

NAZARIY ASOSLARI 144-150

Umronov Eldorbek Sodirovich

HUDUDLARDA INNOVATSION XIZMATLAR TURLARI RIVOJLANISHINING

EKZOGEN VA ENDOGEN OMILLARI, ULAR TASNIFI VA KO'RSATKICHLARI 151-159

Turgunov Jasurbek, Siddikova Farangiz

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPING A GREEN ECONOMY

IN UZBEKISTAN 160-172

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Ahmedova Dilrabo

YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASINING SHAKLLANISHIGA TARIXIY

JARAYONLARNING TA'SIRI 173-177

Raxmatova Xolidaxon Xolikovna

NAQSHBANDIYLIKDAGI MUROSA FALSAFASIGA OID QARASHLARINING

FALSAFIY TAHLILI 178-184

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

ZAMONAVIY AXLOQIY INQIROZ SHAROITIDA ABU MUHAMMAD ABDULLOH

DORIMIY MEROSINING YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI ROLI 185-189

Soipova Mavjuda Karimjanovna

FAZL IBN AHMAD TA'LIMOTIDA BILISH MASALASI 190-194

<i>Jabborova Saodat Sattorovna</i> MA'NAVIYAT DAVLAT VA JAMIYAT RIVOJLANISHINING ASOSI	195-198
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTER FALSAFIY QARASHLARIDA FRANSIYADA AGRAR MUNOSABATLAR TAHLILI	199-204
<i>Olimova Moxinur Ravshanbek qizi</i> YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA MA'NAVIYATNING O'RNI	205-208
<i>Usarkulov Oybek</i> O'ZBEKISTON VA JANUBIY KOREYA O'RTASIDAGI MADANIY, ILMIY-TEXNIKAVIY ALOQALARNING IJTIMOYIY AHAMIYATI	209-214
<i>Majidov Sodiqjon Sadullayevich</i> IJTIMOIY ZIDDIYATLAR VA IJTIMOYIY FALSAFIY TALQINLAR	215-218
<i>Абдуллаева Икбола Мохировна</i> КНИГА – КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА – ИСКУССТВО СЛОВА	219-226
<i>Yusupova Ranoxon Tolibjonovna</i> MUHANDISLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY- FALSAFIY OMILLARI	227-230
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> GLOBAL MEHNAT BOZORIDA SOFT SKILLS VA IJTIMOYIY ONGNING STRATEGIK INTEGRATSIYASI	231-235
<i>Rustamov Ramz Rizoqulovich</i> DESTRUKTIV TARG'IBOT TA'SIRIDAN HIMOYALANISHDA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH AHAMIYATI	236-240
<i>Aslanov Said Karimovich</i> TIZIMLI YONDASHUV VA BOSHQARUV FAOLIYATING O'ZORO ALOQADORLIGI	241-244
<i>G'aniyev Elbek Abdizoitovich</i> YOSHLARDA AXLOQIY INQIROZ KUCHAYISHIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING ROLI	245-248
<i>Bozarov Dilmurod Mirzarasulovich</i> SINERGETIKANING ONTOLOGIK MUAMMOLARNI HAL ETISHDAGI O'RNI	249-252
<i>Ochilova Nigora Ruzimuratovna</i> GLOBAL MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHDA XALQARO KUCHLAR BIRLASHUVINING AHAMIYATI	253-258
<i>Azimov Ozod Mamatkulovich</i> YOSHLARDA EKOESTETIK DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY ASOSLARI	259-264
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna</i> TARIXIY MANBALARDA YOSH MUTAXASSISLARNI RIVOJLANTIRISH HAQIDAGI QARASHLAR	265-271
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Мамбетов Сердар Ахмедович</i> СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА РУССКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК	272-280

<i>Qurbanova Hilola Maqsadbek qizi</i> PRACTICAL NEEDS' ANALYSIS OF SOME BILINGUAL STUDENTS	281-288
<i>Rakhmonova Yulduz Khusanovna</i> A HETEROGENEOUS LEGACY: EXAMINING HEMINGWAY'S STYLE IN HIS LATER YEARS	289-295
<i>Yakubova Nilufar Egamberganovna</i> ESKI O'ZBEK TILIDA TAF'IL QOLIPLI O'ZLASHMALAR	296-301
<i>Sadullayeva Muxlisa Xamrayevna</i> ZAMONAVIY O'ZBEK HIKOYALARIDA BADIY KONFLIKT MASALASI	302-307
<i>Shomurodova Shahlo, Axmedjanova Farida</i> MARGARET DRABBLING "THE MILLSTONE" ASARIDAGI NOYOB KO'RINISH	308-311
<i>Nazarov Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF THE STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK WORD COMBINATIONS	312-315
<i>Otajonova Dildor Baxtiyarovna</i> HAQORAT VA TAHDIDLAR BILAN BOG'LIQ DA'VOLARNI SUD-LINGVISTIK EKSPERTIZADAN O'TKAZISH ALGORITMI	316-325
<i>Файзуллина Наргиза Дамировна</i> СОВРЕМЕННЫЕ СИНОНИМЫ И ТЕРМИНЫ КОМПЬЮТЕРНО-ИГРОВОГО СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	326-331
<i>Sodiqova Dinora Ilhom qizi</i> ANALYSIS OF PRINCIPLES OF CONVEYING FEELINGS CONCERNING LITERARY TRANSLATION	332-337
<i>Nazimova Himmatoy</i> "DEV" VA "YALMOG'IZ" OBRAZI ETIMOLOGIYASI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY ILDIZLARI TAHLILI	338-342
<i>Arziqulova Xurshida, Mustanova Shohista</i> SHARQ VA G'ARB DRAMATURGIYASI: MADANIY ALOQALAR VA ILHOM MANBALARI	343-348
<i>Azizova Feruza Rejaveliyevna</i> TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION G'OYALAR VA TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ZAMONAVIY TA'LIMNING BOSH STRATEGIYASI	349-353
<i>Agzamova Gulrux Ravshan qizi</i> XITOIY TILIDAGI MUHOJIRAT ATAMALARINING UMUMIY VA XUSUSIY BELGILARI	354-358
<i>Sherkulov Sardor Komilovich</i> SOCIAL PROBLEMS IN THE WORKS OF THOMAS HARDY: AN INVESTIGATION OF CLASS INEQUALITY, GENDER AND INDUSTRIALIZATION	359-364
<i>Rasulov Zubaydullo, G'ayratova Oybegim</i> DISKURS — LINGUAPRAMAGMATIK YONDASHUV OBYEKTI SIFATIDA	365-368
<i>Bozorova Umida Qilichovna</i> BADIY KIRITMALARNI ROSSIYADA O'RGANILISHI	369-372
<i>Nuriddinova Huriyat Baxtiyorovna</i> TOPISHMOQLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	373-376

Mamadiyeva Hilola

TAOM NOMLARINING TARJIMA JARAYONIDA MADANIY TAFOVUTLARNING

TA'SIRI 377-384

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Abdullayeva Nodira Odil qizi

OILAVIY (MAISHIY) ZO'RAVONLIK OMILLARI MAJMUASI 385-393

Jo'raqulov Javohir Musoqul o'g'li

TOVLAMACHILIK JINOYATINI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN

FOYDALANIB SODIR ETISH AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR 394-399

Otamirzayev Oybek Murodullo o'g'li

YER OSTI SUVLARINI MUHOFAZA QILISH VA ULARDAN FOYDALANISHNING

PREDMETI VA USULLARI 400-407

Утебаев Саламат, Калбаева Эльдора

ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЕ

ХУЛИГАНИЯ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 408-413

Nuriddinov Ismoil O'lmas o'g'li

BURHONUDDIN MARG'INONIYNING "HIDOYA" ASARIDA JINOYAT VA JAZO

MUVOZANATIGA OID AYRIM MASALALAR 414-420

Jabbarova Yulduz Ibrohim qizi

SUN'IY INTELLEKTNING NOTO'G'RI XULOSALARI (GALLYUTSINATSIYALAR):

MOHIYATI, SABABLARI VA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ZARURATI 421-432

Burxonov Shahzod Burxon o'g'li

XALQARO MEHNAT STANDARTLARI VA MEHNAT SHAROITLARINI

TARTIBGA SOLISH 433-438

Avezov Umidjon Toshpulatovich

O'ZBEKISTONDA KASABA UYUSHMALARI FAOLIYATINING RIVOJLANISH

BOSQICHLARI TAHLILI 439-446

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Максудов Улугбек Курбанович

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОСТИ

СТУДЕНТОВ В ИННОВАЦИОННЫХ И СТАРТАП-ПРОЕКТАХ

В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ 447-453

Lutfillayev Maxmud, Egamberdiyeva Feruza

SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI, TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI 454-458

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich

O'QUV FAOLIYATI TAMOIYILLARIDA INTEGRATIV VA SINERGETIK YONDASHUVLAR 459-463

Jamolova Gulbadanbegim, Muhammadiyeva Elmera

TALABALARDA TAHLILIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK

ASOSLARI 464-468

Mamajanov Raxmatilla Yakubjanovich

TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN KOMPLEKS

FOYDALANISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH 469-478

<i>Ishonkulov Ashraf Kurbonkulovich</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM JARAYONIDA INFORMAL TA'LIM YONDASHUVDAN FOYDALANISH ZAMONAVIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	479-484
<i>Esboganova Baxit Daribayevna</i> UMUMTA'LIM MAKTABLARDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA O'QUVCHILARGA AMALIY MASHG'ULOTLAR OLIB BORISH METODIKASI	485-490
<i>Kamalova Dilnavoz, Amurillayeva Munira</i> TEKNOLOGIYA DARSLARINI O'TISHDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI	491-495
<i>Абдуллаева Дилдора Улугбековна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОВЫХ ДИСЦИПЛИН В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ	496-503
<i>Xamidova Zaynura Ramazonovna</i> STEAM TA'LIM TEKNOLOGIYASINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHIDA PEDAGOGIK MUAMMOLAR	504-508
<i>Mustayeva Guldora, Mustayeva Guliston</i> SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF REFLECTION MECHANISMS IN PEDAGOGICAL ACTIVITY	509-514
<i>Avazova Munisa</i> TA'LIM DIZAYNIDA O'QUVCHILARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISH: GAMIFIKATSIYA VA INTERAKTIV METODLARNING TA'SIRI	515-517
<i>Abdullayeva Mohigul, Fazlitdinov Muhammadali</i> SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING XXI ASRDAGI ROLI HAMDA ULARNING TURLI SOHALARGA TA'SIRINI O'RGANISH	518-521
<i>Urinova Dilbar Abdusamat qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM FAOLIYATINI MODERNIZATSIYA QILISHDA TARBIYACHILARNING OTA-ONALAR BILAN ISHLASHINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI	522-526
<i>Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILI O'QITISHNING FUNKSIONAL YONDASHUV METODLARI	527-532
<i>Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNI TAYYORLASHDA AMALIY MASHG'ULOTLARDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI	533-539
<i>Suvanova Gulbaxor Baxromovna</i> KO'P MILLATLI MAKTABLARDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR	540-543
<i>Qarshiyeva Muborak, Karshiyev Jaxongir</i> BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH ORQALI XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS)GA TAYYORLASH USULLARI	544-547
<i>Djurayeva Nargis Narkulovna</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASIDA O'QUVCHILARDA NAFOSAT TARBIYASINING O'RNI	548-552

<i>Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich</i> KREDIT-MODUL TIZIMI ORQALI O'QUV REJALARINI ISHLAB CHIQISH VA ULARNI AMALIY TATBIQ ETISH BOSQICHLARI	553-562
<i>Bozorov Zokir, Ravshanova O'g'ilshod</i> BO'LAJAK MATEMATIKA FAN O'QITUVCHILARINING PLANIMETRIYA BO'YICHA KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINING ROLI	563-568

Received: 15 April 2025

Accepted: 1 May 2025

Published: 10 May 2025

Article / Original Paper

METHODS AND CRITERIA FOR ASSESSING THE LEVEL OF HEALTH PROVISION IN REGIONS

Ismailova Dilfuza Ibodullayevna

Independent Researcher,

Termez State Pedagogical Institute

E-mail: dilfuzaismoilova@gmail.com

Abstract. The article develops methods and criteria for assessing the level of health provision for the population in regions. Based on the proposed methods and criteria, the level of health provision for the population of the Surkhondarya region was determined. The article also presents proposals and recommendations aimed at stabilizing the level of health provision in the regions.

Keywords: economic-statistical methods, healthcare system indicators, population health, forecasting.

HUDUDLARDA AHOLI SALOMATLIGINI TA'MINLANGANLIK DARAJASINI BAHOLASH USULLARI VA MEZONLARI

Ismoilova Dilfuza Ibodullayevna

Termiz davlat pedagogika instituti

mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada mintaqalarda aholi salomatligini ta'minlanganlik darajasini baholash usullari va mezonlari ishlab chiqilgan. Ushbu ishlab chiqilgan usul va mezon asosida Surxondaryo viloyatida aholi salomatligini ta'minlanganlik darajasi aniqlangan. Shuningdek, mintaqalarda aholi salomatligini ta'minlanganlik darajasini barqarorlashtirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy-statistik usullar, sog'liqni saqlash tizimi ko'rsatkichlari, aholi salomatligi, prognozlash.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I5Y2025N20>

Bugungi kunda mintaqalarda aholi salomatligini ta'minlash borasida hal etishni talab qilayotgan o'ta muhim muammolar, hech shubhasiz, shu boradagi sa'y-harakatlarni yanada tizimli muvofiqlashtirish va kelajakka qaratilgan yondashuv va xulosalarni birgalikda aniq raqamlar bilan ishlab chiqishni taqozo etadi.[1]

Mintaqalarda aholi salomatligi darajasini baholash ko'rsatkichlarini aniqlashda, bir nechta asosiy salomatlik ko'rsatkichlaridan foydalandik. Bular: o'rtacha umr ko'rish darajasi (U_d), umumiy o'lim darajasi (O_d), tug'ilish darajasi (T_d), kasalliklar darajasi (K_d) kabi ko'rsatkichlar. Har bir ko'rsatkichning salomatlikka ta'siri turlicha bo'lishi sababli, har biriga alohida og'irlik (W) berildi. Og'irlik (W) — bu har bir ko'rsatkichlarning indeksni hisoblashdagi nisbiy ahamiyatini belgilaydi. Misol uchun, o'rtacha umr uzunligi yoki o'lim darajasi salomatlik holatiga ko'proq ta'sir qilishi mumkin, shuning uchun ular yuqori vaznga ega bo'ladi. Aksincha, ba'zi ko'rsatkichlar salomatlikka ta'sir qilishda kamroq ahamiyatga ega bo'lishi mumkin va ular past vaznga ega bo'ladi.

Yuqorida tavsiya etilgan aholi salomatlik darajasini baholash ko'rsatkichlarini aniqlashda,

har bir mezon bo'yicha baholash ko'rsatkichlarni aniqlash (aholining o'rtacha umr ko'rish koeffitsiyenti, aholining umumiy o'lim holati koeffitsiyenti, tug'ilish holati koeffitsiyenti, kasalliklar darajasi koeffitsiyenti);

ko'rsatkichlarining har biri uchun parametrlarning salomatlik holatiga ta'sir qilishini hisobga olib vazn ta'sir chegaralarini aniqlash (o'rtacha umr ko'rish darajasi 0.4 (yoki 40%), umumiy o'lim darajasi 0.3 (yoki 30%), tug'ilish darajasi 0.2 (yoki 20%), kasalliklar darajasi 0.1 (yoki 10%));

umumiy ko'rsatkich ballar yig'indisiga bog'liq holda hududda aholi salomatlik darajasini baholash ko'rsatkichlari 100 ballik (foiz) tizimda rasmiylashtirish (80-100 ball hududda aholi salomatlik darajasi optimal eng yuqori darajasiga; 70-80 ball hududda aholi salomatlik darajasi o'rta yuqori darajasiga; 60-69 ball hududda aholi salomatlik darajasi o'rta darajasiga; 50-59 ball hududda aholi salomatlik darajasi past darajasiga, 50 balldan kam hududda aholi salomatlik darajasi juda past darajasiga mos keladi);

Biz tomonimizdan taklif qilingan aholi salomatlik darajasini aniqlashning ushbu usuli mamlakatimiz va uning hududlari xususan, Surxondaryo viloyatida aholi salomatlik darajasini baholashda qulay vosita ekanligini ko'rsatadi.

Ushbu uslubiyat bo'yicha viloyatda aholi salomatlik darajasini baholash amalga oshirildi.

1-jadval

Aholi salomatlik darajasini baholash mezonlari va ko'rsatkich qiymatlari¹

№	Mezonlar	Ko'rsatkich belgisi	Ko'rsatkich vazni
1	Hudud aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi	U_d	0.4
2	Hudud aholisining umumiy o'lim darajasi	O'_d	0.3
3	Hudud aholisining tug'ilish darajasi	T_d	0.2
4	Hudud aholisining kasalliklar darajasi	K_d	0.1

1. Hudud aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi koeffitsiyenti (U_d) demografik ko'rsatkich bo'lib, aholi o'rtasida o'rtacha qancha yil umr ko'rishini anglatadi. Bu koeffitsiyent odatda milliy yoki regional statistikada ko'rsatiladi va demografik o'zgarishlarni, salomatlik holatini va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni baholashda muhim o'lchov hisoblanadi. Umrni o'rtacha davomiyligi odatda mamlakatning sog'liqni saqlash tizimi va iqtisodiy holatiga ta'sir qiladi va quyidagicha hisoblanadi.

$$U_d = \frac{\sum_{x=0}^n l(x) \cdot t(x)}{l(o)}$$

bu yerda, U_d – hudud aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi koeffitsiyenti;

¹ Jadval mualliflar ishlanmalari asosida tuzilgan.

$l(0)$ — tug'ilganlar soni (boshlang'ich aholi);

$t(x)$ — yosh guruhlaridagi qolgan o'rtacha umr.

Aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi koeffitsiyentini hisoblash murakkab statistik ma'lumotlar mavjud holatlarda aniqlash mumkin. Oddiy hayot jadvali asosida o'rtacha umr ko'rishni hisoblashga misol keltirib o'tamiz. Faraz qilaylik, bir mamlakatda yosh guruhlarining ma'lumotlari quyidagicha bo'lsin:

Yosh (x)	Omon qolganlar soni $l(x)$	Qoldiq umr $t(x)$
0	1000	70
1	990	69
2	980	68
3	970	67
...	...	...

Bunday jadvalda har bir yosh guruhining **$l(x)$** (yoshga yetganlarning soni) va **$t(x)$** (qoldiq umr) keltiriladi. Hisoblash: Faraz qilaylik, o'rtacha umr ko'rishni hisoblash uchun quyidagi ma'lumotlarni olishimiz mumkin

$$U_d = \frac{(1000 * 70) + (990 * 69) + (980 * 68) + (970 * 67) \dots}{1000}$$

Jami hisoblaganda, bu misolda o'rtacha umr ko'rish masalan, 75 yil yoki 80 yil bo'lishi mumkin (bunda barcha yosh guruhleri bo'yicha hisoblangan qoldiq umrning jamini boshlang'ich aholi soniga bo'lish orqali natija olinadi).

Bundan tashqari, aholining o'rtacha umr ko'rish darajasi koeffitsiyentini o'lim va tug'ilish koeffitsiyentlari asosida ham hisoblash mumkin. Masalan, mamlakatda 1 000 nafar bola tug'iladi va ularning 5 tasi 1 yoshga yetgach vafot etadi. Keyin, 1 yoshdan keyin o'lim koeffitsiyenti 0.005 bo'lsa, o'lim ehtimoli har yil uchun 0.005 (ya'ni, har 1 000 nafardan 5 nafari vafot etadi). Bunday holatda ham, o'lim koeffitsiyentlari va qoldiq umrga asoslanib, mamlakatda o'rtacha umrni hisoblash mumkin.

Ayni vaqtda mamlakatimizda aholining o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 74,7 yoshni tashkil etmoqda. Bu ko'rsatkich: ayollar uchun – 76,9 yosh; erkaklar uchun – 72,5 yosh. 2023-yil boshida respublika aholisining tug'ilishda kutilayotgan o'rtacha umr ko'rish davomiyligi 74,3 yoshni tashkil etgani haqida xabar berilgandi. Ushbu ko'rsatkich erkaklar uchun 72,1 yosh, ayollar uchun 76,6 yoshga to'g'ri kelgandi. Shu bilan birga, o'rtacha umr ko'rish davri shahar joylarda 74,8 yosh, qishloq joylarda 73,6 yoshni tashkil etmoqda[8]. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib, Surxondaryo viloyati aholisining asosiy qismi qishloq joylarda yashashini hisobga olgan holda viloyat aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi ko'rsatkichini **73,6 yosh** deb olamiz.[2]

2. Hudud aholisining umumiy o'lim darajasi koeffitsiyenti ($O'a$) – bu aholi salomatligini baholashda ishlatiladigan asosiy demografik ko'rsatkichlardan biri bo'lib, mamlakat yoki hududdagi o'lim darajasini o'lchaydi. Bu ko'rsatkich aholidagi o'limlar sonining umumiy o'limni ko'rsatadi, lekin yosh guruhleri va boshqa omillarni hisobga olmaydi. Shuning uchun u **“umumiy”** yoki **“oddiy”** o'lim darajasi deb ham ataladi. Hudud aholisining umumiy o'lim darajasi koeffitsiyenti quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$O'_d = \frac{JO'S}{O'AS} * 1000$$

bu yerda, **JO'S** (jami o'limlar soni) – tahlil qilinayotgan davrda hududda ro'y bergan o'limlar soni;

O'AS (O'rtacha aholi soni) – shu davr ichida hududdagi o'rtacha aholi soni;

1 000 – o'lim darajasini 1000 kishiga nisbatan hisoblash uchun.

Surxondaryo viloyatida 2024-yilda jami 12 621 ta o'lim holati ro'y bergan va shu davrda viloyat aholisi o'rtacha aholi soni 2 907 ming nafarni tashkil qilgan. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan kelib chiqib Surxondaryo viloyatida aholisining umumiy o'lim darajasi koeffitsiyenti hisoblandi:

$$O'_d = \frac{12\,621}{2\,907\,000} * 1000 = 4.34$$

(har 1000 kishiga taxminan 5 nafar o'lim)

Viloyatda o'lim darajasi nisbatan o'rtacha bo'lishi mumkin, lekin salomatlik holati va o'lim sabablarini batafsil tahlil qilish uchun boshqa ko'rsatkichlarga (masalan, o'limning sabablari, yosh guruhlari bo'yicha o'lim darajasi va kasalliklar statistikasi) ham murojaat qilish maqsadga muvofiq.

3. Hudud aholisining tug'ilish darajasi koeffitsiyenti (T_d) demografiyada, bir hududda yoki mamlakatda tug'ilganlar sonining umumiy aholi soniga nisbati sifatida aniqlanadi. Bu koeffitsiyent aholi o'sishining asosiy omillaridan biri bo'lib, mamlakat yoki hududda tug'ilish darajasi necha foizni tashkil etishini ko'rsatadi. Hudud aholisining tug'ilish darajasi koeffitsiyenti quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$T_d = \frac{TS}{UAS} * 1000$$

bu yerda **T_d** – Hudud aholisining tug'ilish darajasi koeffitsiyenti;

TS (Tug'ilganlar soni) – ma'lum bir davrda (masalan, bir yilda) hududda tug'ilgan bolalar soni;

UAS (Umumiy aholi soni) – hududdagi jami aholi soni;

1 000 – tug'ilish darajasini 1 000 kishiga nisbatan hisoblash uchun.

Agar maqsad hududdagi tug'ilish darajasini baholash yoki tahlil qilish bo'lsa, bunday koeffitsiyentlar aholi o'sishi va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni tushunishga yordam beradi.

Surxondaryo viloyatida 2024-yilda tug'ilishlar soni 84 054 nafarni tashkil qilgan bo'lib shundan qiz bolalar soni 40 661 nafar o'g'il bolalar soni esa 43 393 nafarga to'g'ri kelgan[9.]. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar asosida Surxondaryo viloyatida aholisining aholisining tug'ilish darajasi koeffitsiyenti hisoblandi:

$$T_d = \frac{84\,054}{2\,907\,000} * 1000 = 28.9$$

(har 1000 kishiga taxminan 29 nafar tug'ilish)

Yuqoridagilar asosida ko'rishimiz mumkinki viloyatda tug'ilish darajasi ko'rsatkichi o'lim darajasi ko'rsatkichi dan 6 barobarga ortiq. Shu sababli tug'ilish darajasi ko'rsatkichi viloyatning kelajakdagi o'sish istiqbollari, resurslarga bo'lgan ehtiyoj va iqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlari uchun juda muhimdir.

4. Hudud aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyenti (K_d) – bu ma'lum bir mamlakatlar yoki hududda kasalliklarning tarqalishini va aholi salomatligi holatini tahlil qilish uchun ishlatiladigan demografik ko'rsatkichdir. U hududdagi kasalliklarning tarqalishining qanchalik kengligini ko'rsatadi. Hudud aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyenti quyidagi usul yordamida ham aniqlanadi:

$$K_d = \frac{KS}{UAS} * 1000$$

bu yerda, K_d – Hudud aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyenti;

KS (kasallangan aholi soni) – ma'lum bir davrda (masalan, bir yil davomida) kasallangan aholi soni;

UAS (umumiy aholi soni) – hududdagi jami aholi soni (kasallik kuzatilayotgan davrda).

1000 – kasallik darajasini 1000 kishiga nisbatan hisoblash uchun.

Odatda, hudud aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyentini aniqlashda turli xil kasalliklar hisobga olinadi. Ommaviy, infeksiyon, surunkali, onkologik, yurak-qon tomir, nevrologik va ruhiy kasalliklar, shuningdek, epidemiya va pandemik holatlar alohida e'tiborga olinadi. Ushbu kasalliklarning tarqalishi, tezligi va o'limga olib kelish darajasi tahlil qilinadi va kasalliklar darajasi koeffitsiyenti yordamida salomatlik holati haqida umumiy tasavvur hosil qilinadi.[3]

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kasalliklarning incidensiya ko'rsatkichlari turlicha bo'lib, ular kasallik turiga qarab o'zgaradi. Masalan, tuberkulyoz bilan kasallanish ko'rsatkichi 2023-yilga kelib 45 foizga kamaygan, o'lim ko'rsatkichi esa 87 foizga pasaygan. OIV infeksiyasi bilan kasallanish holatlari soni 2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, har 100 ming kishidan 108 nafarini tashkil etgan. Shuningdek, 2022-yil dekabr holatida O'zbekistonda OIV infeksiyasi bilan kasallangan bemorlarning umumiy soni 45 mingga yaqin bo'lib, ularning 55 foizi erkaklar va 45 foizi ayollar ekanligi ma'lum qilingan. Biroq, umumiy kasalliklar ko'rsatkichi haqida yagona raqam berish qiyin, chunki u har bir kasallik turi uchun alohida hisoblanadi.

Shu sababli ma'lum bir davrda (masalan, bir yil davomida) kasallangan aholi soni ko'rsatkichlari statistika yo'li bilan ommaviy ravishda hisobga olinmasligi, ularni alohida anketa so'rovlari orqali o'rganishni taqozo etdi. Shuni hisobga olib, Surxondaryo viloyati 100 nafar aholisi o'rtasida, kasallangan aholi soni ko'rsatkichlari tahlil qilindi.

O'tkazilgan anketa so'rovlari natijalari bo'yicha, so'rovda qatnashgan aholi miqyosida kasallangan aholi soni ko'rsatkichlari 35 % ga to'g'ri keldi. Ushbu anketa so'rovlari natijalaridan kelib chiqib Surxondaryo viloyatida ma'lum bir davrda (masalan, bir yil davomida) kasallangan aholi sonini 1 018 150 nafar deb xulosa qildik. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar asosida Surxondaryo viloyati aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyenti hisoblandi:

$$K_d = \frac{1\,018\,150}{2\,907\,000} * 1000 = 350$$

(har 1000 kishiga taxminan 350 nafarga turli darajadagi kasallik kuzatilgan)

Yuqoridagi hisob natijalari asosida Surxondaryo viloyatida aholi salomatlik darajasini baholash ko'rsatkich qiymatlari quyidagicha aniqlandi: hudud aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi koeffitsiyenti (U_d) – 73,6 yil; Hudud aholisining umumiy o'lim darajasi koeffitsiyenti (O_d) – 5 per 1000 kishidan; Hudud aholisining tug'ilish darajasi koeffitsiyenti (T_d) – 29 per 1000 kishidan; Hudud aholisining kasalliklar darajasi koeffitsiyenti (K_d) – 100 kishidan 35 holat.

Yuqoridagi mezonlar asosida ko'rsatkichlar qabul qilgan qiymati va hisob natijalari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Aholi salomatlik darajasini baholash mezonlari va ko'rsatkich qiymatlari¹

№	Mezonlar	Ko'rsatkich belgisi	Ko'rsatkich vazni	Ko'rsatkich hisob natijasi	Normalizatsiya qilingan qiymatlar
1	Hudud aholisining o'rtacha umr ko'rish darajasi	U_d	0.4	73,6	0,81
2	Hudud aholisining umumiy o'lim darajasi	O_d	0.3	5 per 1000 kishidan	0,5
3	Hudud aholisining tug'ilish darajasi	T_d	0.2	29 per 1000 kishidan	0,72
4	Hudud aholisining kasalliklar darajasi	K_d	0.1	100 kishidan 35 holat	0,87

Bu mezon oraliqlar natijalari aholi salomatligi tizimining umumiy holatini aks ettiradi. Yuqori ASD qiymatlari yaxshi sog'liqni saqlash tizimini, past qiymatlar esa tizimdagi muammolarni ko'rsatadi. Mamlakat yoki hududning salomatlikni yaxshilash uchun chora-tadbirlar ko'rish zarurligini bildiradi.

2-jadval ma'lumotlari asosida Surxondaryo viloyatida aholi salomatlik darajasini baholash amalga oshirildi.

$$ASD = (0.4 \times 0.81) + (0.3 \times 0.5) + (0.2 \times 0.72) + (0.1 \times 0.87)$$

$$ASD = (0.324) + (0.15) + (0.144) + (0.087) = 0.705$$

Shunday qilib, Surxondaryo viloyatida aholi salomatlik darajasini baholash (ASD) natijasi **0.705** yoki **70.5 %** ekanligi aniqlandi.[4] Bu viloyatda o'rtachadan biroz yuqori salomatlik holatini ko'rsatadi. Agar bu qiymat yuqori bo'lsa, bu salomatlik tizimining yaxshi ishlayotganligini bildiradi.

Natijalar quyidagi oraliqlarga ega bo'lishi mumkin:

¹ Jadval mualliflar ishlanmalari asosida tuzilgan.

3-jadval

ASD qiymatining oraliqlari va ularning ta'rifi

№	Oraliq	Tavsif	Xulosa
1	ASD > 80 (Yuqori darajadagi salomatlik)	Ushbu oraliqda joylashgan mamlakatlar yoki hududlarda aholi salomatligi yuqori darajada bo'ladi. Bu davlatlarda o'rtacha umr uzoq, o'lim darajasi past, va tibbiy xizmatlar hamda sog'liqni saqlash tizimi juda rivojlangan.	Yaxshi rivojlangan sog'liqni saqlash tizimi, yaxshi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, yuqori darajadagi tibbiy xizmatlar, va yaxshi sanitariya sharoitlari mavjud.
2	70 < ASD < 80 (O'rta yuqori darajadagi salomatlik):	Bu oraliqdagi mamlakatlar o'rtacha yuqori salomatlik darajasiga ega bo'lib, umuman olganda, aholi salomatligi yaxshi, ammo ba'zi sohalarda (masalan, kasalliklarni oldini olish, tibbiy xizmatlar) yaxshilanish kerak.	O'rta darajadagi tibbiy yordam va salomatlik tizimi, yaxshilanish uchun imkoniyatlar mavjud.
3	60 < ASD < 69 (O'rta darajadagi salomatlik):	Bu oraliqda joylashgan hududlar va mamlakatlarda umumiy salomatlik holati o'rtacha darajada bo'ladi. Bu yerda o'lim darajasi nisbatan yuqori bo'lishi mumkin, va umrni o'rtacha davomiyligi qisqaroq.	Tibbiy xizmatlar va sog'liqni saqlash tizimi o'rta darajada. Mamlakatda sog'liqni saqlash tizimi va sanitariya sharoitlari yaxshilanishi lozim.
4	50 < ASD < 59 (Past darajadagi salomatlik):	Bu oraliqda joylashgan hududlarda aholi salomatligi jiddiy ravishda xavf ostida bo'lishi mumkin. O'lim darajasi yuqori, umrni o'rtacha davomiyligi qisqa, va sog'liqni saqlash tizimi yoki sanitariya sharoitlari yetarli darajada emas.	Sog'liqni saqlash tizimi va tibbiy xizmatlar yomon, sanitariya va ijtimoiy sharoitlar yetarli darajada emas. Kasalliklar tarqalishi mumkin, va sog'liqni saqlash sohasida tezkor chora-tadbirlar talab qilinadi.
5	ASD < 50 (Juda past salomatlik darajasi)	Ushbu oraliqda joylashgan mamlakatlar yoki hududlar jiddiy salomatlik muammolari bilan duch kelmoqda. O'lim darajasi juda yuqori, va umrni o'rtacha davomiyligi qisqa. Tibbiy xizmatlar juda yomon, sanitariya holati past.	Salomatlik tizimida jiddiy inqiroz mavjud, kasalliklar keng tarqalgan, va tezkor tibbiy yordamni taklif qilish zarur. Sog'liqni saqlashni yaxshilash uchun katta resurslar va chora-tadbirlar talab qilinadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O'zbekiston, 1997.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. Demografik yillik statistik to'plam – Toshkent, 2023.
3. Tursunov B.X., Abdurahmonov Q.X. Demografiya va aholi salomatligi statistikasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.

4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. *Demografik yillik statistik to'plam* – Toshkent, 2023.
5. Samatov R.T. *Hududiy rivojlanish va demografik jarayonlar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. UNDP Uzbekistan. *Human Development Report Uzbekistan 2023*. – Tashkent: UNDP, 2023.
7. Narzikulov A.A., G'ulomov S.S. *Sog'liqni saqlash iqtisodiyoti asoslari*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2016.
8. <https://daryo.uz/2024/04/05/ozbekistonda-aholining-ortacha-umr-korish-davomiyligi-necha-yoshligi-malum-qilindi>
9. https://surxonstat.uz/media/com_dropfiles/286/4.pdf

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).